

Особливості детермінант конкурентоспроможності в кризові періоди професійного становлення особистості

Zhovner V.Y. Peculiarities of competitiveness determinants in crisis periods of personality's professional development / V.Y. Zhovner // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 128–138.

В.Ю. Жовнер. Особливості детермінант конкурентоспроможності в кризові періоди професійного становлення особистості. У статті здійснено аналіз детермінант, які зумовлюють суттєві зміни суб'єкта діяльності та впливають на структурні компоненти особистості фахівця і, в цілому, на інтегральний простір конкурентоспроможності особистості.

Визначено, що нормативні кризи у професіогенезі мають свої особливості, що зумовлено своєрідністю вікових періодів, стадіями професійного розвитку. Водночас ненормативні кризи зумовлені важкими обставинами життєдіяльності, які супроводжуються відповідними особливостями проявів інтегрального простору конкурентоспроможності в структурних компонентах особистості. Встановлено, що суттєвий вплив на виникнення криз особистості на перших стадіях професійного розвитку мають об'єктивні чинники, а починаючи, зі стадії адаптаційного входження в професію, і в подальшому на стадіях первинної й вторинної професіоналізації і, особливо, стадії майстерності все більшу роль відіграють суб'єктивні чинники.

Зроблено висновок, що психологічні особливості детермінант і проявів інтегрального простору конкурентоспроможності в кризові періоди професійного розвитку зумовлені, в першу чергу, соціально-професійною спрямованістю і особистісною активністю фахівця, соціально-економічними умовами життєдіяльності, віковими психофізіологічними змінами, якісним позитивним та професійним розвитком, що викликає перебудову мотиваційної, когнітивної, професійної, поведінкової сфер в структурі особистості і у сукупності позитивно впливає на конкурентоспроможність фахівця і сприяє конструктивному виходу з криз професійного становлення особистості

Ключові слова: особливості, детермінанти, конкурентоспроможність, кризові періоди, професійне становлення, особистість.

В.Ю. Жовнер. Особности детерминант конкурентоспособности в кризисные периоды профессионального становления личности. В статье проанализированы детерминанты, которые обуславливают существенные изменения субъекта деятельности и влияют на структурные компоненты личности специалиста и, в целом, на интегральное пространство конкурентоспособности личности.

Отмечено, что нормативные кризисы в професиогенезе имеют свои особенности, что обусловлено своеобразием возрастных периодов, стадиями профессионального развития. В то же время ненормативные кризисы обусловлены тяжелыми обстоятельствами жизнедеятельности, сопровождающиеся соответствующими особенностями проявлений интегрального пространства конкурентоспособности в структурных компонентах личности. Установлено, что существенное влияние на возникновение кризисов личности на первых стадиях профессионального развития имеют объективные факторы, а начиная со стадии адаптационного вхождения в профессию, и в дальнейшем на стадиях первичной и вторичной профессионализации и, особенно, стадии мастерства все больше играют роль субъективные факторы.

Сделан вывод, что психологические особенности детерминант и проявлений интегрального пространства конкурентоспособности в кризисные периоды профессионального развития обусловлены в первую очередь социально-профессиональной направленностью и личностной активностью специалиста, социально-экономическими условиями жизнедеятельности, возрастными психофизиологическими изменениями, качественным позитивным и профессиональным развитием, что вызывает перестройку мотивационной, когнитивной, профессиональной и поведенческой сфер в структуре личности, которые в совокупности положительно влияют на конкурентоспособность специалиста и способствуют конструктивному выходу из кризисов профессионального становления личности.

Ключевые слова: особенности, детерминанты, конкурентоспособность, кризисные периоды, профессиональное становление, личность.

Постановка проблеми. Умови і особливості функціонування нинішнього суспільства у 21 столітті визначаються конкурентоспроможністю як однієї з основних складових успішності підприємницької діяльності. Докорінні зміни, які відбуваються одночасно у багатьох напрямках, перетворюють всі сфери життєдіяльності людини у суспільстві та вимагають конкурентоспроможності фахівців, які здатні бути гнучкими, швидко змінюватись, адаптуватись до надзвичайно складних умов ринкової економіки, прагнути до найвищих стандартів і статусу у суспільстві, долати перешкоди, систематично оволодівати і впроваджу-

вати нові професійні компетентності, досягати поставленої мети [1, 2, 4, 5, 7].

Водночас, конкурентоспроможні, успішні фахівці мають бути в гармонії із зовнішніми (економічними, юридичними, організаційними) і внутрішніми чинниками, що зумовлено індивідуально-психологічними особливостями, онтогенетичним професійним розвитком особистості зі збереженням психічного і фізичного її здоров'я [1, 2, 3, 8].

Виходячи з нинішніх реалій соціально-економічного розвитку України, в умовах політичних та соціальних потрясінь внаслідок фінансово-економічних криз різної інтенсивності у світовому масштабі набувають нового змісту підходи щодо розгляду особливостей детермінант конкурентоспроможності в кризові періоди професійного становлення особистості [2, 3, 4, 8].

Аналіз останніх досліджень. Низка науковців, розглядаючи концепції професіогенезу особистості, стверджують, що перехід від однієї стадії, періоду, до іншої здійснюється під впливом комплексу психологічних чинників, що детермінують певними і суттєвими змінами особистості, і призводять до криз професійного становлення (Е. Зеєр, Є. Клімов, Г. Костюк, С. Максименко, О. Пряжніков, О. Пряжнікова, Е. Симанюк). Згадані автори запропонували розглядати кризи професійного становлення як нетривалі періоди суттєвої перебудови професійної свідомості, поведінки і зміни стосунків з оточуючими і навіть переосмислення вектора професійного розвитку [1, 2, 3, 5, 6, 8].

Умовно чинники, що зумовлюють кризи в професіогенезі і впливають на ПІКСП, можна розподілили на об'єктивні та суб'єктивні. В якості об'єктивних більшість учених виокремлюють такі детермінанти як: зміни основної позитивно-мотивованої професійної діяльності, способів виконання діяльності, соціальної ситуації розвитку, вікові психологічні і психофізіологічні зміни, зовнішня та внутрішня переоцінка успішності професійної діяльності, професійна зумовленість деформації чи стагнація, погіршення чи поліпшення соціально-економічної ситуації, випадкові події або ж несприятливі обставини (Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Запорожець, Л. Карамушка, Г. Костюк, С. Максименко) [2, 3, 5].

Мета статті – здійснити аналіз наукових джерел і з'ясувати особливості детермінант конкурентоспроможності в кризові періоди професійного становлення особистості.

Виклад основного матеріалу. Згідно з концепціями професіогенезу особистості, більшість вчених виокремлюють такі

основні стадії як: оптація, професійна освіта і підготовка, професійна адаптація, первинна і вторинна професіоналізація та майстерність (В. Бодров, Л. Виготський, П. Давидов, Д. Ельконін, Е. Зеєр, М. Корольчук, Є. Клімов, В. Крайнюк, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Максименко, А. Петровський, С. Рубінштейн) [1, 2, 4, 5, 8].

Кожна з виокремлених стадій професійного розвитку особистості має свої психологічні особливості стосовно ІПКСП фахівця. Так, професійне становлення особистості, починається зі стадії оптації, коли у віці 14-16 р. у підлітків формуються професійні наміри, вони самовизначаються з професійним напрямом навчання у профтехучилищі чи продовженням навчання у загальноосвітній школі. В залежності від обраного напрямку змінюється мотивація, чітка спрямованість на професію чи навчання. Тобто, на стадії оптації відбувається зміна професійно-мотивованої основної діяльності. Криза навчання, професійна орієнтація у старшокласників, як правило, відбувається завдяки когнітивному дисонансу – зіткнення омріяного майбутнього з реаліями дійсності, сьогодення. Переживання кризи, аналіз своїх можливостей призводить до корекції професійних намірів і орієнтовану «я-концепцію» і розширення ІПКСП [2, 5].

Деструктивний розвиток кризи призводить до ситуативного вибору професії, що зумовлює внутрішній конфлікт, незадоволення і, навіть вихід за межі морально-соціальної сфери у поведінці.

На стадії професійної підготовки у студентів спостерігається криза професійного вибору на 1, 3 і 5 курсах навчання. Але, за рідким виключенням, сумніви правильності професійного вибору, незадоволення окремими дисциплінами змінюються на позитивну професійну мотивацію, завдяки професійній спрямованості дисциплін, що сприяє зростанню рівня задоволеності фаховою професійною орієнтацією. Тобто, зміна акценту на професійно-орієнтовану підготовку, позитивне сприйняття майбутнього професійного середовища, сприяє ефективності і задоволеності навчально-професійною діяльністю та, відповідне зростання рівня ІПКСП майбутнього фахівця [1, 3, 8].

Період професійної адаптації (адаптаційного входження в професію) суттєво змінює професійну ситуацію розвитку особистості. Фахівець у цей період вперше зустрічається з конкретним колективом, з різними рівнями фахової підготовки і віковими особливостями, з іншою ієрархією системи функціональних виробничих стосунків, з новими соціально-професійними цін-

ностями, іншою соціальною роллю і принципово новим видом основної професійно-мотивованої діяльності. І знову, основною причиною негараздів виявляється когнітивний дисонанс, – невідповідність між сформованими уявою і очікуваннями з реаліями професійної діяльності в конкретній організації [3, 4, 5].

У тому випадку, коли особистість здатна до активізації своїх професійних зусиль, щоб спрямувати їх на адекватну адаптацію і набути досвіду рівень ППКСП особистості суттєво зростає, і навпаки.

Особливість розвитку кризи ППКСП особистості на завершальному етапі стадії первинної професіоналізації (після 3-5 р.), полягає у тому, що фахівець оволодів і якісно виконує нормативну діяльність, виробив свій соціально-професійний статус в ієрархії виробничих стосунків.

За умов відсутності професійного зростання особистість відчуває дискомфорт, нервово-психічну напругу. Ця криза професійного зростання може тимчасово і суттєво не змінювати КСП фахівця завдяки компенсації та переключеності на побутові чи інші захоплення. Стабілізація в цій ситуації та підвищення КСП відбувається завдяки саморозвитку, емоційно-вольовій регуляції, підвищенню мотиваційної сфери, новим особистим цілям бачення перспектив у межах своєї професії, організації і, навпаки, примирення й зниження особистих амбіцій призводить до апатії, призупинення і різкого зниження ППКСП фахівця [1, 6].

Особливістю стадії вторинної професіоналізації виявляється висока якість виконання професійної діяльності – на рівні професіонала, з вираженою стійкою професійною самооцінкою, індивідуальним стилем й елементами творчості, що виражаються у досить високому рівні ППКСП особистості. Водночас, досягнення високої якості виконання діяльності впливає на розвиток самосвідомості таким чином, що фахівець може вибудовувати альтернативні напрями розвитку кар'єри за межами своєї професії. Загострення протиріччя між бажаним зростанням, розвитком професійної кар'єри та реальними перспективами в цій або іншій організації може призвести до розвитку кризи професійної кар'єри з суттєвою ревізією «Я-концепції», з потребою нового рівня самовизначення, самореалізації. Раціональним виходом з цієї кризи є звільнення і освоєння нової спеціальності, перехід на іншу посаду. Безумовно, що найкращий варіант виходу з кризи професійної кар'єри є збереження і подальший розвиток ППКСП фахівця на наступній стадії професіогенезу – стадії майстерності. Відомо, що фахівець на стадії майстерності характеризується творчим та інноваційним рівнем виконання професійної діяль-

ності, що свідчать про надзвичайно високий рівень ІПКСПО. Водночас, рушійні сили подальшого професійного розвитку особистості – високий рівень потреби в самореалізації і професійній самоактуалізації може призвести до кризи соціально-професійної самоактуалізації. Високий рівень ІПКСПО фахівця на стадії майстерності дає змогу вийти з цієї кризи за рахунок зверхактивності в професійній діяльності, новаторстві, винахідництві, стрімкого кар’єрного зростання, переходу або сумісництва з педагогічною чи науково-виробничою діяльністю [7].

Водночас, суб’єктивне індивідуальне психологічне сприйняття впливу комплексу зовнішніх і внутрішніх детермінант на стадії майстерності може призвести до деструктивних наслідків, які виявляються у звільненні, зниженні активності у цілому і професійної, зокрема, що зумовлює різке зниження ІПКСП особистості та потребує психологічної допомоги [8].

Виходячи суто з професійної періодизації, то вона закінчується на стадії майстерності, але періоди вікового розвитку продовжуються і на думку А. Анциферової, М. Греллер, Б. Киллинджер, А. Маркової, Е. Симанюка, можна розглянути ще дві кризи особистості – криза втрати професійної діяльності та криза соціально-психологічної адекватності, які пов’язані з виходом на пенсію і відходом від професійної діяльності. Обидві кризи зумовлені різким звуженням соціально-професійних контактів, зниженням фінансових можливостей [1,8].

З початком соціально-психологічного старіння у похилому віці до старечості змінюється емоційна лабільність, інтелектуальний рівень, спостерігається настороженість до усього нового, протистояння поколінь, що зумовлено зниженням професійної ідентичності, життєвої перспективи, соціальною ізоляцією і зниженням критеріїв конкурентоспроможності на біологічному, професійному, соціальному і психологічному рівнях.

Отже, у результаті аналізу наукових джерел з’ясовано що кожна з нормативних криз в професіогенезі має свої особливості, що зумовлено своєрідністю вікових періодів і стадій професійного розвитку, які супроводжуються відповідними особливостями проявів ІПКСП в структурних компонентах особистості (біологічний, соціальний, психологічний, професійний). Суттєвий вплив на виникнення криз особистості на перших стадіях професійного розвитку мають об’єктивні чинники, які через призму суб’єктивного сприйняття – зміни основної мотивованої діяльності, докорінної зміни соціальної ситуації впливають на формування ІПКСП [2,6].

Починаючи зі стадії адаптаційного входження в професію у подальшому розвитку стадії первинної і вторинної професіоналізації, особливо майстерності, все більшу роль у виникненні криз у професіогенезі і впливу на рівень ІПКСПО відіграють суб'єктивні чинники: зміни «Я-концепції», перебудова професійної свідомості, збільшення рівнів домагань і самооцінки проявів нової потреби в самоствердженні самоактуалізації, що спонукає особистість до нових ініціатив, переоцінки основної мотивованої праці, креативності у виконанні роботи. Водночас гіперактивність, висока якість роботи, з одного боку підвищують рівень ІПКСПО, а з другого – це виявляється самодетермінантами криз у професійному розвитку [4].

Окрім нормативних криз, професіогенез фахівця супроводжується суттєвим впливом ненормативних криз, які зумовлені важкими життєвими обставинами, зокрема: вимушені звільнені, перекваліфікація, перерви у роботі, тимчасова втрата працездатності, що викликають інтенсивні емоційні переживання, які важко долати і які негативно впливають на ІПКСП.

Так, криза навчально-професійної орієнтації (14-17 років) на стадії оптації зумовлена такими чинниками як: неможливість реалізувати особисті наміри, ситуативний вибір професії без урахування індивідуально-психологічних та психологічно-фізіологічних особливостей. Підвищення ІПКСП відбувається завдяки корекції професійного спрямування. Для кризи професійного вибору (16-21 рік) на стадії професійної освіти визначальними детермінантами виявились: зміна соціально-економічних умов і перебудова професійно-мотивованої діяльності, незадоволеність професійною підготовкою (освітою) або ж активізація навчально-пізнавальної діяльності й підвищення ІПКСП [2, 4, 8].

Криза неспівпадіння реалій професійної діяльності з очікуванням (криза професійних експектацій) на стадії професійної оптації (18-23 роки). Для цієї кризи притаманні труднощі в професійній адаптації, неспівпадіння очікувань і реалій у професійному середовищі.

Стосовно ІПКСП, то цей період супроводжується, або активізацією зусиль особистості і підвищенням ІПКСП, або корекцією мотивів праці; «Я-концепцією» і зміною спеціальності.

Для кризи професійного зростання на стадії первинної професіоналізації (30-33 роки) найбільш притаманні: незадоволеність посадою, труднощі професійного зростання. Підвищення рівня ІПКСП відбувається завдяки активізації в соціально-професійній сфері. Криза професійної кар'єри на стадії вторинної

професіоналізації (38-40 років) розглядається як криза вікового розвитку. У разі спрямованості на розвиток ІПКСП фахівець підвищує соціально-професійну активність, кваліфікацію, якісно поліпшує способи діяльності, виробляє індивідуальний стиль діяльності.

Для виходу з кризи соціально-професійної самоактуалізації на стадії майстерності (48-50 років) і підвищення ІПКСП фахівця необхідний перехід на інноваційний рівень виконання діяльності, і понаднормативна соціально-професійна активність. Детермінантами негативних проявів під час цієї кризи незадоволеність можливостями самореалізації, своїм соціально-професійним статусом, а найголовнішими чинниками кризи – це психофізіологічні вікові зміни погіршення стану здоров'я [2, 7].

Криза втрати професійної діяльності співпадає зі стадією втрати професії (55-60 років), що зумовлює зниження ІПКСП особистості за рахунок подальших психофізіологічних вікових змін і погіршення здоров'я, суб'єктивними переживаннями нової соціальної ролі, звуження соціально-професійного поля, фінансових можливостей, контактів [2, 4, 6].

Висновки. Аналіз наукових джерел свідчить, що вчені викремлюють в онтогенетичному і професійному розвитку нормативні кризи, які зумовлені переважно суб'єктивними детермінантами і ненормативні, що супроводжуються складними життєвими обставинами. Для кожної кризи притаманні своєрідність суб'єктивного відношення до професійної ситуації розвитку та індивідуально-психологічні зміни особистості, що зумовлюють її рівень інтегрального простору конкурентоспроможності.

Кожна з нормативних криз у професіогенезі має свої особливості, що зумовлено своєрідністю вікових періодів, стадіями професійного розвитку. Водночас, ненормативні кризи зумовлені важкими обставинами життєдіяльності, які супроводжуються відповідними особливостями проявів інтегрального простору конкурентоспроможності в структурних компонентах особистості. Суттєвий вплив на виникнення криз особистості на перших стадіях професійного розвитку мають об'єктивні чинники, а починаючи зі стадії адаптаційного входження в професію і у подальшому на стадіях первинної та вторинної професіоналізації та особливо стадії майстерності все більшу роль відіграють суб'єктивні чинники.

Психологічні особливості детермінант і проявів інтегрального простору конкурентоспроможності в кризові періоди про-

фесійного розвитку зумовлені передусім соціально-професійною спрямованістю і особистісною активністю фахівця, соціально-економічними умовами життєдіяльності, а також віковими психофізіологічними змінами, якісним позитивним та професійним розвитком, що викликає перебудову мотиваційної, когнітивної, професійної та поведінкової сфер у структурі особистості і у сукупності позитивно впливає на конкурентоспроможність фахівця і сприяє конструктивному виходу з криз професійного становлення особистості

Перспектива подальшого дослідження – обґрунтувати психодіагностичний інструментарій та з'ясувати психологічні особливості конкурентоспроможності майбутніх фахівців туристичного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Зеер Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Психологический журнал. – 1997. – Т.18. – №6. – С. 35–44.
2. Карамушка Л. М. Мотивація підприємницької діяльності / Л. М. Карамушка, Н. Ю. Худякова. – Київ-Львів: «Сполом», 2011. – 206 с.
3. Карамушка Л. М. Технологія формування конкурентоздатної команди / Л.М. Карамушка, О.А. Філь // Технології роботи організаційних психологів : [навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти] / за наук. ред. Л.М. Карамушки. – К. : ІНКООС, 2005. – С. 85–110.
4. Корольчук М. С. Психофізіологія діяльності: [підручник]. – [3-тє вид.] / М. С. Корольчук. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2008. – 400 с.
5. Максименко С. Д. Експериментальна психологія: [підручник] / С. Д. Максименко, Е. Л. Носенко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 360 с.
6. Пряжников Н. С. Психология труда и человеческого достоинства / Н. С. Пряжников, Е. Ю. Пряжникова. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 480 с.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2010. – 713 с.
8. Сыманюк Э. Э. Психологические барьеры профессионального развития личности. Практико-ориентированная монография / Э.Э. Сыманюк; под ред. Э. Ф. Зеера. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. – 252 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Zeer Je. F. Krizisy professional'nogo stanovlenija lichnosti / Je. F. Zeer, Je. Je. Symanjuk // Psihologicheskij zhurnal. – 1997. – T.18. – №6. – S. 35–44.
2. Karamushka L. M. Motyvacija pidpryjemnyč'koi' dijāl'nosti / L. M. Karamushka, N. Ju. Hudjakova. – Kyi'v-L'viv: «Spolom», 2011. – 206 s.
3. Karamushka L. M. Tehnologija formuvannja konkurentozdatnoi' komandy / L.M. Karamushka, O.A. Fil' // Tehnologii' roboty organizacijnyh psihologiv : [navch. posib. dlja studentiv vyshh. navch. zakl. ta sluhachiv in-tiv pisljadypnom. osvity] / za nauk. red. L.M. Karamushky. – K. : INKOS, 2005. – S. 85–110.
4. Korol'chuk M. S. Psyhofiziologija dijāl'nosti: [pidruchnyk]. – [3-tje vyd.] / M. S. Korol'chuk. – K. : El'ga, Nika-Centr, 2008. – 400 s.
5. Maksymenko S. D. Eksperymental'na psihologija: [pidruchnyk] / S. D. Maksymenko E. L. Nosenko. – K. : Centr uchbovoi' literatury, 2008. – 360 s.
6. Prjazhnikov N. S. Psihologija truda i chelovecheskogo dostoinstva / N. S. Prjazhnikov, E. Ju. Prjazhnikova. – M. : Izdatel'skij centr «Akademija», 2003. – 480 s.
7. Rubinshtejn S. L. Osnovy obshhej psihologii / S. L. Rubinshtejn. – SPb. : Piter, 2010. – 713 s.
8. Symanjuk Je. Je. Psihologicheskie bar'ery professional'nogo razvitija lichnosti. Praktiko-orientirovannja monografija / Je.Je. Symanjuk; pod red. Je. F. Zeera. – M. : Moskovskij psihologo-social'nyj institut, 2005. – 252 s.

V.Y. Zhovner. Peculiarities of competitiveness determinants in crisis periods of personality's professional development. The article analyzes determinants that cause significant changes of a subject, affect the structural components of a professional's personality and in general effect integral competitive space of a personality.

Normative crises of professional development are noted to have their own characteristics due to the peculiar age periods, stages of professional development. However, non-normative crises are caused by difficult life circumstances accompanied by the relevant manifestation features of integral competitiveness space in the structural components of personality. Significant influence on the personality crises at early stages of professional development is caused by objective factors, starting with the stage of adaptation entering in the profession and to further stages of primary and secondary professionalization and particularly at stage of mastery the role of subjective factors is increasing. We made

up a conclusion that psychological characteristics of determinants and manifestations of integrated competitiveness space in crisis periods of professional development are primarily specified by socio-professional orientation and personal activity of a professional, socio-economic conditions of life, age psycho-physiological changes, qualitative positive and professional development that restructures motivational, cognitive, occupational, behavioral spheres in the structure of the individual and creates the aggregate positive impact on the competitiveness of professional, promotes constructive exit from the crisis of professional identity formation.

Key words: peculiarities, determinants, competitiveness, crisis periods, professional formation, personality.

Received January 09, 2016

Revised January 27, 2016

Accepted February 10, 2016

УДК 159.923.2

О.І. Зімовін

zimovin@ukr.net

РЕФЛЕКСІЯ ТА КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИКИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Zimovin O.I. Reflection and creativity as the factors of personality self-development / O.I. Zimovin // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 138–153.

О.І. Зімовін. Рефлексія та креативність як чинники саморозвитку особистості. У статті представлено загальну модель впливу рефлексії та креативності на саморозвиток особистості. Здійснено теоретичний аналіз позитивних і негативних ефектів рефлексії та креативності. Представлено систему змінних, отриманих за допомогою факторного аналізу, які дозволяють характеризувати структурно-функціональну організацію саморозвитку особистості (прогресивна та інтегресивна підсистеми, компоненти: самовираження, саморегуляція, взаєморозвиток, ідеальне Я), структуру зв'язків між рефлексією та креативністю (особистісна рефлексія, особистісна креативність, інтелектуальні рефлексія та креативність, негативна рефлексія). Доведено диференційованість впливу окремих показників рефлексії та креативності на окремі підсистеми